

Мельничук-Лебедєва К.О.

УДК 811.112.2(494)'342.41

ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛІЧНОЇ СИСТЕМИ ШВЕЙЦАРСЬКОГО ВАРІАНТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА МАТЕРІАЛІ ДІАЛЕКТІВ МІСТ БЕРН, ЦЮРИХ ТА САНКТ-ГАЛЕН

***Анотація.** Функціонально-прагматична своєрідність швейцарського варіанту німецької мови обумовила численні дослідження його особливостей, зокрема й фонетичних. Стаття присвячена розгляду специфіки голосних в фонетичній системі швейцарського варіанту німецької мови. Користуючись методом зіставного аналізу, автор порівнює особливості реалізацій голосних на матеріалах бернського, цюрихського та діалекту міста Санкт-Гален. Автор робить висновок, що найсуттєвішою ознакою вокалічної системи швейцарського варіанту німецької мови є протиставлення довгих та коротких голосних. Простежується тенденція до скорочення голосних, що знаходить відображення в реалізації дифтонгів.*

***Ключові слова:** швейцарський варіант німецької мови, швейцарський діалект, вокалічна система, монофтонг, дифтонг.*

***Аннотация.** Функціонально-прагматическое своеобразие швейцарского варианта немецкого языка обусловило многочисленные исследования его особенностей, в частности фонетических. Статья посвящена рассмотрению специфики гласных в фонетической системе швейцарского варианта немецкого языка. Пользуясь методом сопоставительного анализа, автор сравнивает особенности реализаций гласных на материалах бернского, цюрихского диалектов и диалекта города Санкт-Галлен. Автор делает вывод, что значительной отличительной чертой вокалической системы швейцарского варианта немецкого языка является противопоставление долгих и кратких гласных.*

***Ключевые слова:** швейцарский вариант немецкого языка, швейцарский диалект, вокалическая система, монофтонг, дифтонг.*

***Summary.** The functional-pragmatic peculiarity of the Swiss variant of German language causes numerous researches of its features, among them phonetic. The article is devoted to research of the vowels specificity in the phonetic system of the Swiss variant of German language. Using the method of the comparative analysis, the author compares peculiarities of realizations of vowels on example of Bernese, Zurich and Saint-Gallen dialects. Absence of the intermediate, transitional variation contributes to *зрпуптвукув* interaction and interplay of the dialect and standard language. In consequence of this factor differentiated features which present the regional specificity of all language levels of the national variant are formed and developed. Peculiarity of the phonetic standard level of the Swiss variant of German language arises as the result of interaction between the codified pronunciation and regional pronunciation peculiarities, caused by specificity of the articulation base of regional dialects. The author makes a conclusion that the most considerable feature of the vocalic system of the Swiss variant of German language is the opposition of the long and short vowels. The tendency to shortening of vowels is observed, it finds reflection in diphthong realizations.*

***Key words:** Swiss German, Swiss dialect, vocalic system, monophthong, diphthong.*

Швейцарський варіант німецької мови є об'єктом численних лінгвістичних досліджень завдяки своїй унікальності, зумовленої його функціонально-прагматичною своєрідністю, для якої є характерним співіснування двох мовних форм - стандартного рівня німецької мови з властивими йому швейцарськими рисами на рівні кодифікованої норми та діатопічного рівня, репрезентованого алеманськими діалектами. Аналіз сучасної лінгвістичної літератури свідчить про те, що своєрідності швейцарського варіанту німецької мови (ШВНМ), що обслуговує третій за розміром німецькомовний національний центр, приділяється велика увага. Опису специфіки функціональної парадигми німецької мови в швейцарському ареалі присвячені роботи О. І. Домашнєва [1974] та Н. Г. Помазан [1978]. Вивченням своєрідності фонетичного рівня системи ШВНМ займалися зарубіжні вчені П. Паницоло [1982], Б. Зібенхаар [1994; 1997; 2000]. В дослідженні О. Л. Нуждіної [2004] були розглянуті особливості нормування вимовного стандарту ШВНМ та специфіка реалізації декотрих приголосних фонем німецької мови в швейцарському ареалі. Метою даної статті є встановлення специфіки реалізації і функціонування вокалічної системи вимовного стандарту ШВНМ. Завданням статті є розглянути і описати особливості вокалічної системи ШВНМ на прикладі бернського, цюрихського діалектів та діалекту міста Санкт-Галлен.

Відсутність проміжної, перехідної варіації сприяє безперешкодній взаємодії і взаємовпливу діалекту і стандарту, внаслідок чого формуються і розвиваються диференційні ознаки, що складають регіональну специфіку всіх мовних рівнів національного варіанту. Своєрідність фонетичного стандартного рівня швейцарського варіанту німецької мови (ШВНМ) виникає в результаті взаємодії кодифікованої вимови і регіональних вимовних особливостей, зумовлених специфікою артикуляційної бази місцевих діалектів. Незважаючи на те, що артикуляційна база виявляється в явищах фізіологічного порядку, вона зумовлена мовною традицією, яка визначає відповідну реалізацію фонологічної системи і залежить від фонематичної системи мови, в першу чергу – від використаних в ній диференційних ознак. Як зазначав М. В. Раєвський, з точки зору фонології, регіональні варіанти німецького вимовного стандарту, в тому числі і стандарту ШВНМ, є тією звуковою матерією, у котрій реалізуються дуже схожі, але не тотожні системи фонем, що відрізняються як з кількісної сторони, так і за фонологічним змістом окремих фонем і за їх розподіленням [3, с. 99]. Так, вокалічна система діатопічного рівня ШВНМ, незважаючи на генетичну спорідненість з німецьким вимовним стандартом, характеризується автономністю свого розвитку. Для неї властивий свій набір фонологічних особливостей. По-перше, фонемний інвентар фонологічної системи швейцарських діалектів має неоднорідний характер, його склад може коливатися від 25 до 40 фонем, що свідчить про різні набори дистинктивних ознак, релевантних в системах опозицій різних діалектів; по-друге, серед найбільш істотних особливостей діалектів ШВНМ слід назвати протиставлення довгих і коротких монофтонгів, що

**ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛІЧНОЇ СИСТЕМИ ШВЕЙЦАРСЬКОГО ВАРІАНТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ
НА МАТЕРІАЛІ ДІАЛЕКТІВ МІСТ БЕРН, ЦЮРИХ ТА САНКТ-ГАЛЕН**

проходить через всю систему голосних. Для швейцарських діалектів характерно протиставлення довгих закритих – довгим відкритим голосним. Опозицією для коротких відкритих голосних є короткі закриті голосні [2, 5]. Так, у бернському діалекті «Züüg» з довгим відкритим [Y:] означає «Züge», а «Züüg» з довгим закритим [y:] – «Zeug»; по-третє, для вокалічних систем діалектів німецької мови швейцарського ареалу (за виключенням північно-східної частини швейцарського ареалу) характерні навідкриті фонемі [æ:] і [æ]. Так, у вокалічній системі бернського діалекту відсутні голосні [e:] – [e], для неї характерна двочленна опозиція [ε:] – [ε], [æ:] – [æ] [7, 81]. Як зазначає Н. В. Жарьонова, в бернському діалекті відзначається великий відсоток вживання голосних [i:], [ε:], [u:], [y:]. Висока частотність вживання даних монофтонгів пояснюється, з одного боку особливостями фонологічної системи діалекту (відсутність у системі бернського діалекту дифтонгів [ae], [œ], [ao], закритого довгого голосного [e:]), з іншого боку, – артикуляційною базою, властивою діатонічній варіації, що характеризується більш відкритою і просунутою вперед артикуляцією усіх голосних [1].

Довгі голосні. Ж.-П. Метрал стверджує, що як у літературній мові, так і в діалекті довгі голосні мають місце лише в наголошеному складі [6, с. 49]. У вимовних словниках наводяться приклади довгих голосних в ненаголошених складах, проте укладачі підкреслюють рідкість даного явища [4, с. 35]. Часто ненаголошені довгі голосні спостерігаються в словах іншомовного походження, а також в діалектах, так як останні набагато більше, ніж літературна мова схильні до наголосу на першому складі, наприклад *zürichdeutsch*: ['tɛllfo:n], [gɪta:re] («Telephon», «Gitarre»).

У стандартній вимові всі довгі центральні (Mittelzungenvokale) та високі голосні (Hochzungenvokale) є закритими, у той час як у діалекті Цюриха спостерігається відкрита вимова довгих голосних. В діалекті міста Берн через скорочення (Senkung) середньовірхньонімецьких довгих голосних [ê], [ô], [œ] частіше спостерігаються відкриті довгі голосні [ʃne:, brɔ:t, ʃœ:n] («Schnee», «Brot», «schön») [7, с. 36].

Низький голосний (Tiefzungenvokal) [a:] реалізується згідно стандартній вимові, або, як зазначає Б. Зібенхар «з легким зсувом вперед». В лінгвістичному атласі німецькомовної частини Швейцарії зазначено, що для бернського та цюріхського регіону є характерним [ɑ:] [8, 61]. Така особливість спостерігається і в стандартному мовленні швейцарців: бернці, наприклад, при переході на літературну мову, вимовляють такий самий [ɑ:], як і в діалекті. В Цюриху така ситуація виглядає інакше. У 15% випадків використовується діалектний велярний голосний [ɑ:] замість палатального [a:] [7, с. 37]. Треба зауважити, що найчастіше [ɑ:] реалізується в коротких словах, які до того ж є одиницями базової лексики та часто зустрічаються в діалекті, наприклад «ja» або «mal». В цілому, діалектна вимова в значній мірі відрізняється від стандартної, що ускладнює несвідоме перейняття останньої. Зазначені вище факти Б. Зібенхар ілюструє на прикладі вимови жителів міста Санкт-Галлен. Так, голосний короткий [a] палаталізується. Санкт-Галленці використовують якість тембру палаталізованого короткого [a] також і в довготі [7, с. 38]. Бернський діалект демонструє більше відмінностей від стандартної вимови, аніж діалект Цюриху. У фонетичному експерименті, проведеному Б. Зібенхаром, інформанти – носії бернського діалекту – у всіх зареєстрованих випадках («noch», «ma», «Is», «Kredit», «Edel», «Kino», «minus», «Jugend», «Über», «sicht») реалізовували голосні як короткі. Якість тембру цих коротких голосних у більшості випадків відповідає необхідній у стандартній вимові відкритій якості коротких голосних. Виняткові випадки складають голосні в словах іншомовного походження такі як «Kino», «minus», «Kredit» що реалізуються як закриті.

Короткі голосні. Скорочення (Senkung) стосується усіх середньовірхньонімецьких голосних переважно на заході швейцарського регіону, у той час як у цюріхському регіоні за виключенням середньовірхньонімецького «è» - [æ] спостерігаються нескорочені короткі голосні, а в Східній Швейцарії, включно Санкт-Галлен взагалі не відбувається скорочення [5, с. 114-167].

Детально аналізуючи бернський регіон, Ж.-П. Метрал вказує на явище гіперкорекції [6, с. 51]. Так, короткий голосний [a] реалізується в бернському та цюріхському діалектах велярно ([ɑ]), у той час як санкт-галленці використовують палатальний [a]. Вплив діалекту спостерігається і в швейцарському варіанті німецької мови: у Берні у більшості випадків реалізують діалектне -[ɑ]. Як зазначає Б. Зібенхар, відкритий голосний [ε] у бернському, цюріхському та санкт-галленському регіонах лише у половині випадків реалізується згідно правил вимови, затвердженим у словниках «Duden» [7, с. 40; 4]. Закритий короткий [e] спостерігається у стандартній вимові в словах іншомовного походження, як і інші короткі закриті голосні. В Берні та Цюриху закриті короткі голосні у більшості випадків реалізовувались як відкриті. Оцінка інших коротких голосних ([i], [u], [o], [y], [ø]) має аналогічні результати: закриті голосні скорочуються у бернському регіоні (gesenkt).

Дифтонги. Перший елемент дифтонгу «ei» у всіх регіонах у більшості випадків реалізується як [a]. Проте, що стосується бернського регіону, спостерігається реалізація цього елемента і як [æ]. Другий елемент найчастіше реалізується як закритий [i]. Перший елемент дифтонгу «au» вимовляється як [a]. Другий елемент реалізується у бернському діалекті у більшості випадків як [ɔ]. При реалізації «eu» у бернському регіоні другий елемент є огубленим [7, с. 40-45].

Висновки. Системам стандартної та діатонічної варіації ШВНМ властиві диференційні риси, що відображають своєрідність даного національного варіанту. Найбільш суттєвою ознакою вокалічної системи швейцарських діалектів є протиставлення довгих та коротких голосних. Тенденція до скорочення голосних знаходить відображення і в реалізації дифтонгів, особливо в реалізації другого елемента дифтонга.

Источники и литература

1. Жарёнова Н. В. Дифференциальные признаки гласных в вокалической системе швейцарского варианта немецкого языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті : <http://www.gramota.net/materials/2/2008/2/13.html>
2. Найдич, Л. Э. Квантитативные и просодические явления в швейцарских диалектах немецкого языка: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Л. Э. Найдич. – Л., 1978. – 16 с.
3. Раевский, М. В. Варьирует ли фонемная система НЛЯ в его национальных разновидностях? / М. В. Раевский // Всесоюзная конференция "Проблемы вариативности в германских языках": Тезисы докладов. – М.: АН СССР, Ин-т языкознания, Калининский гос. ун-т, 1988. – С. 99-107.
4. Duden-Aussprachewörterbuch. – Bearbeitet von Max Mangold in Zusammenarbeit mit der Dudenredaktion. – 3 bearbeitete und erweiterte Auflage. – Band 6. – Mannheim, Wien, Zürich. – 1990
5. Haas W. Sprachwandel und Sprachgeographie / W. Haas // Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. – Wiesbaden. – 1978.
6. Métral, J.-P. Un problème de bilinguisme: l'allemand prononcé par un habitant de Gessenay / J.-P. Métral // Revue de Phonétique appliquée. – 1971. – S. 39-65
7. Siebenhaar B. Regionale Varianten des Schweizerhochdeutschen. Zur Aussprache des Schweizerhochdeutschen in Bern, Zürich und St. Gallen / B. Siebenhaar // Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. – №61. – S. 31-65
8. Sprachatlas der deutschen Schweiz.-Band I-VI. – Bern. – 1962-1988

Мельничук-Лебедєва К.О.**УДК 811.112.2(494.24)****ДІАЛЕКТ МІСТА БЕРН В СИСТЕМІ ШВЕЙЦАРСЬКИХ МОВНИХ ВАРІАНТІВ**

***Анотація.** Стаття «Діалект міста Берн в системі швейцарських мовних варіантів» присвячена розгляду фонетичного рівня діалекту міста Берн. Автором здійснено стислий огляд фонетичних особливостей територіальних варіантів бернського діалекту: Nördliches Berndeutsch, Südliches Berndeutsch, Berner Oberland. За допомогою зіставного аналізу було виявлено основні відмінності бернського діалекту від вимовної норми німецької мови на рівні вокалізму та консонантизму. Новизна дослідження полягає у вивченні даного діалекту в соціофонетичному аспекті, що дозволило дослідити деякі реалізації голосних та приголосних, притаманних тим чи іншим верствам населення міста Берн.*

***Ключові слова:** Швейцарія, діалект, соціальний варіант, соціофонетика.*

***Аннотация:** Статья «Диалект города Берн в системе швейцарских языковых вариантов» посвящена рассмотрению фонетического уровня диалекта города Берн, автором осуществлен сжатый обзор фонетических особенностей территориальных вариантов бернского диалекта: Nördliches Berndeutsch, Südliches Berndeutsch, Berner Oberland. С помощью сопоставительного анализа были выявлены основные отличия бернского диалекта от произносительной нормы немецкого языка на уровне вокализма и консонантизма. Новизна исследования состоит в изучении данного диалекта в социофонетическом аспекте, что позволило рассмотреть некоторые реализации гласных и согласных, свойственных тем или иным социальным слоям населения города Берн.*

***Ключові слова:** Швейцария, диалект, социальный вариант, социофонетика.*

***Summary.** The article «Bernese Dialect in the System of Swiss Language Variants» is devoted to the consideration of the phonetic level of the Bernese dialect spoken in the city of Bern which is characterized by such features as open long vowels, absence the consonant devocalization in the end of the syllable and by some other features. The author also made a brief overview of phonetic distinctive features in territorial variants of the Bernese dialects: Nördliches Berndeutsch (North Bernese), Südliches Berndeutsch (South Bernese), Berner Oberland (Highland Bernese). Moreover, attention is paid to the general description of the language situation in Switzerland which differs from the language situations in Germany and Austria. The reason of this difference is diglossia which is observed in German-speaking Switzerland, i.e. two dialects or usually closely related languages are used within a single language community. With the help of the comparative analysis the main differences between Bernese dialect and the pronunciation norm of the German language in the vowel- and consonant systems were revealed. The novelty of this research consists in the study of the Bernese dialect in the sociophonetic aspect. This allowed research of those vowel and consonant realizations that are typical for various social strata of the city of Bern.*

***Key words:** Switzerland, dialect, social variant, sociophonetics.*

Вибір теми даної статті зумовлений **актуальністю** сучасних лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню особливостей конкретних національних варіантів мови, встановленню їх своєрідності. Дана проблема висвітлена в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, А.І. Домашнев [1983], Н.І. Філічева [1992] розглядають мікросистеми германського, австрійського, швейцарського варіантів німецької мови та їх основні диференційні ознаки на різних мовних рівнях - фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному. Серед праць іноземних лінгвістів, присвячених опису національних варіантів німецької мови, слід зазначити колективний труд «Sprachgeschichte» під редакцією В. Бюша, О. Райхманна і Ст. Зондереггера [1985], численні публікації У. Аммона [1989; 1995; 1996].

Метою даного дослідження є встановлення специфіки фонетичних особливостей діалекту міста Берн, визначення його соціальних та територіальних варіантів. Поставлена мета передбачає рішення наступних **задач**: 1) Розглянути основні особливості бернського діалекту та висвітлити його відмінності від інших швейцарських діалектів. 2) Визначити проблеми соціальної диференціації бернського діалекту. 3) Проаналізувати вимовні особливості територіальних варіантів бернського діалекту. Поставлені задачі досліджені **методами** теоретичного та зіставного аналізу.